

УДК 811.161.2'38(089.3)

КОМПОЗИЦІЙНО-СТИЛЬОВІ ОЗНАКИ ВІДГУКУ ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА ЯК НАУКОВОГО ЖАНРУ

Борисов В. А.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

У статті представлено опис композиційно-стильових особливостей відгуку офіційного опонента. Визначено основні ідіостильові ознаки авторського нарративу мовознавців, проаналізовано мовну об'єктивізацію наукової рецепції змісту дисертації опонентом, вивчено комунікативні характеристики відгуку як жанру наукового дискурсу.

Ключові слова: відгук офіційного опонента, структура відгуку, комунікативні й стильові особливості відгуку.

Постановка проблеми. Комунікація як смисловий та інформативний аспект соціальної взаємодії, тобто спілкування [1, с. 329], відіграє вагомий роль у науковому дискурсі, що передбачає творення текстів, їхню рецепцію, осмислення й обговорення та, як наслідок, породження інших текстів. На думку О. С. Троянської, наукову комунікацію можна поділити на три зони: ядерну, периферійну й дифузну залежно від наявності ознак наукового стилю [5]. У цій тезі органічну точку перетину знаходять сфера комунікації (науковий дискурс) і сфера функціональної стилістики (науковий стиль), що є цілком природним і органічним. Як зазначає М. П. Котюрова, «фактично предметом дослідження функціональної стилістики була і залишається саме дискурсивна діяльність, зафіксована («опредмечена») в тексті, що розуміється як мовомисленнева діяльність, здійснювана засобами мови (стилістичний ресурс)» [3, с. 26].

Процедура захисту дисертації з усіма її складниками реалізує простір повноцінної наукової комунікації. Виступ дисертанта, питання членів ради, виступи опонентів створюють ситуацію діалогічності між науковцями, що породжує обмін науковою інформацією, формування нового знання на основі старого.

Вивчення композиційних і мовностилістичних ознак наукового тексту перебуває в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців, серед яких персоналії Л. М. Алексеевої, Ф. С. Бацевича, М. П. Котюрової, Т. В. Радзівської, Ю. П. Сурміна, О. С. Троянської, Т. В. Яхонтової та ін. Проте, незважаючи на підвищений інтерес мовознавців до наукового тексту та мовної особистості науковця, потребує актуалізації вивчення жанрових та ідіостильових ознак мовознавчих текстів, вторинних жанрів мовознавчого дискурсу зокрема. Тож, означена проблема, на нашу думку, є актуальною з огляду на сучасні часові тенденції вивчення комунікативного потенціалу мови в її суспільному та індивідуальному функціонуванні. У представленій розвідці репрезентовано аналіз змістових, стилістичних та комунікативних ознак відгуку офіційного опонента як жанру наукової комунікації.

Відгук офіційного опонента є невід'ємним складником захисту дисертаційного дослідження, «необхідним елементом творчих дебатів на захисті дисертації, гарантом повного й точного виконання встановлених вимог до дисертації. Від ретельності експертизи, аргументованості й повноти висновків опонента великою мірою залежить оцінка дисертації спеціалізованою вченою радою» [2, с. 47]. Офіційний опонент, згідно з вимогами ДАК, є компетентним фахівцем у тій галузі науки, яка відповідає шифру спеціальності дисертанта, та призначається спеціалізованою вченою радою. Нами було проаналізовано відгуки офіційних опонентів – докторів філологічних наук Ф. С. Бацевича, А. П. Загнітка, В. С. Калашника, О. П. Левченко, О. О. Маленко, Н. М. Сологуб, О. А. Стишова, Л. І. Шевченко – на дисертаційні роботи за спеціальністю 10.02.01 – українська мова, які подавалися на захист до спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди впродовж 2008–2011 років.

У проаналізованих відгуках інваріантними є такі позиції: значення опонованої роботи для розвитку лінгвістики, актуальність і новизна представленого дисертаційного дослідження, повнота й аргументованість викладу отриманих результатів у дисертації та опублікованих працях, відповідність оформлення тексту роботи й автореферату вимогам ДАК України.

Але водночас відгук офіційного опонента позначений виявом певної суб'єктивності щодо наукової рецепції рецензованого тексту, хоча й твориться за встановленою структурно-змістовою моделлю. У відгукові реалізуються ідіостильові особливості авторського письма, конкретизується позиція рецензента щодо того чи того теоретичного положення, рівня його аргументації та переконливості представленого ілюстративного матеріалу. Як правило, титуловані вчені презентують цікаві, концептуально й стилістично оригінальні тексти відгуків, здійснюючи неформальний підхід до їхнього написання.

Відгуки офіційних опонентів починаються з визначення місця рецензованої дисертації в національній лінгвістичній науці, окреслення проблематики рецензованого дослідження, визначення його актуальності. Текстова реалізація означеної інтенції відбувається в різний спосіб. Поширеним є шлях конкретизації пошукових векторів дослідження, здійснених в актуальних наукових парадигмах. Для цього опоненти визначають місце теми й проблеми дисертації в загальному науковому дискурсі, апелюючи при цьому до прецедентних імен та праць (філософських, загальнонаукових, власне лінгвістичних). Ця інтенція може бути зреалізованою переліком персоналій мовознавців, які досліджували відповідну проблему. Так, доктор філологічних наук, професор О. А. Стишов у відгукові про дисертацію Ю. О. Тимченко «Вербалізація простору в новелах М. Коцюбинського (у контексті українського мовно-літературного процесу кінця XIX – початку XX століття)» (Харків, 2010) презентує ряд імен мовознавців, у полі зору яких перебуває дослідження мови М. Коцюбинського: */.../ існує низка праць, у яких об'єктом вивчення виступають лексичні та фразеологічні особливості творів автора (В. Масельський, Н. Калиниченко, І. Білодід, Л. Паламарчук, П. Колесник, В. Дроздовський, Л. Бублейник, Л. Батюк, С. Форманова та ін.), лінгвостилістичні (Л. Іванов, В. Ващенко, В. Коптілов, Л. Мацько, В. Дроздовський, І. Бабій, Л. Батюк,*

Т. Матвеева, В. Луценко, Н. Над'ярних, Ю. Пучкова та ін.), питання синтаксису митця (О. Марчук, С. Єрмакова, Д. Кроть, О. Пивоваров та ін.), роль та місце письменника в розвитку української літературної мови (І. Огієнко, І. Білодід, П. Плющ, В. Ващенко, В. Русанівський, В. Стасєва та ін.). Таким чином, опонент, окреслюючи місце рецензованої праці в українському мовознавчому дискурсі, акцентує увагу на актуальності дослідження Ю. О. Тимченко, наголошуючи на тому, що, незважаючи на велику кількість праць, присвячених вивченню різних аспектів мови творів М. Коцюбинського, бракує спеціального дослідження, присвяченого дослідженню вербалізації простору в мовотворчості письменника. Апелювання опонента до значного реєстру відомих і молодих науковців, що опрацьовували питання мовного світу М. Коцюбинського, доводить актуальність і нагальність проблеми вивчення ідіостилю загалом і зазначеного митця зокрема.

Доктор філологічних наук, професор Ф. С. Бацевич у відгукові про дисертацію Т. Ф. Осіпової «Параметри вербальної і невербальної комунікації в українських пареміях» (Харків, 2010) для актуалізації зазначеної проблеми апелює до думок відомого британського філософа кінця XIX – початку XX ст. Джорджа Едварда Мура про те, що «у живій природній мові повною мірою втілена так звана «повсякденна філософія» або «філософія здорового глузду», що є частиною загальносвітового мовознавчого дискурсу, який розвинувся у відповідних працях. Пролонгуючи цю думку, Ф. С. Бацевич говорить про те, що паремійний фонд української мови увібрав у себе мудрість народу, а дослідження паремійної системи української мови є «новаторським і надзвичайно актуальним як розкриття особливостей риторики щоденного спілкування носіїв української лінгвокультури». Початкове цитування думок знакових науковців є продуктивним риторичним прийомом, оскільки одразу налаштовує реципієнтів на сутність проблеми, її важливість і доречність щодо наукового осмислення. Крім того свідчить про загальну ерудицію опонента, широкий контекст його наукових знань, оригінальність мислення.

Доктор філологічних наук, професор Л. І. Шевченко у відгукові про дисертацію В. Б. Яковлевої «Вербалізація концепту сім'я в українській мовній картині світу» (Харків, 2008) для окреслення проблематики рецензованого дослідження звертається до виступу на XIV Міжнародному конгресі славистів в Охриді Голови організаційного комітету і водночас Голови комітету славистів Македонії академіка Мілана Гурчинова про віднесення пріоритетних проблем, пов'язаних з аналізом вербалізації концептуально представленої мовної картини світу. Так само і Л. І. Шевченко вважає перспективним та суголосним часові дослідження мовної картини світу етноцентричної лінгвістики, якій присвячена робота В. Б. Яковлевої. Опонент створює діалогічну мовознавчу ситуацію за допомогою апелювання до усного виступу македонського вченого, чиї ідеї перегукуються з проблематикою презентованої роботи. Такий прийом (фрагменти з усних виступів науковців) дає реципієнтам додаткову інформацію не лише про обізнаність опонента, а й про його безпосередню участь у презентативних наукових форумах, уміння скористатися отриманою інформацією в дискурсивній ситуації.

У відгуках опонентів наявна мовна об'єктивація наукового осмислення змісту дисертації опонентом, презентація власних рефлексій, міркувань, оцінок роботи.

Основна частина відгуку присвячена поетапному аналізу змісту дисертаційного дослідження. Опоненти здійснюють аналіз роботи відповідно до її структурних частин (розділів), звертаючи увагу й на послідовність викладу матеріалу, аргументативність, логічність, добір фактичного матеріалу чиджерельну базу, переконливість результатів і висновків, їхню відповідність поставленій меті та завданням. Як правило, у цій частині свого відгуку опонент відзначає те вартісне, що є в роботі та заслуговує на увагу наукової спільноти.

Схвальність реалізується за допомогою таких характеристик: *авторка чітко структурувала дослідження; перспективним видається розгляд; особливо цінним є зауваження авторки; вважаємо це одним із незаперечних наукових здобутків авторки [Бацевич]; чітко обґрунтовано; конкретно визначено; послідовно проаналізовані питання; як слушно вважає дисертантка; ґрунтовно прокоментовано; як позитивне в цьому розділі слід відзначити; цінними є ідеї дослідниці [Загнітко]; як правомірно вважає дослідниця; є особливо важливим для досягнення мети; багатий і цікавий матеріал [Калашник]; цінність обговорюваної наукової праці; обґрунтованим і доцільним є розгляд; заслуговує схвалення; значущі результати [Левченко]; автор роботи слушно зауважує; погоджуємося з тезою автора; подана робота є зразком наукового опису; реєстр презентованих лексичних одиниць цілком достатній [Маленко]; дослідниці вдалося; багатий ілюстративний матеріал; дисертантці вдалося [Сологуб]; переконливий і цікавий ілюстративний матеріал; ґрунтовний аналіз; досить скрупульозно проведено огляд; особливо нам імпонують; особливого схвалення заслуговує; детально й солідно проаналізовано [Стишов]; послідовне формулювання мети; переконує матеріал дослідження; закономірним і переконливим у такій постановці питання видається добір фактичного матеріалу; вмотивовано розглядає [Шевченко].*

Разом із тим обов'язковим компонентом будь-якого відгуку є висловлення зауважень щодо недоліків, невиправностей, окремих необґрунтованих та дискусійних тверджень, що, як згодом зазначає опонент, не впливають на важливість отриманих дисертантом результатів і не зменшують значущості дисертаційного дослідження. Критична рецепція змісту дисертації опонентом реалізується за допомогою таких характеристик: *формулювання об'єкта і предмета варто було б переглянути; не було б зайвим знайомство з працями таких науковців; намічені деякі неточності; формулювання деяких законів не зовсім відповідає їх сутності; на противагу авторці вважаємо [Бацевич]; варто було б чіткіше окреслити власну позицію; недостатньо уваги приділяє; доцільно було б детально схарактеризувати; трапляються також стилістичні неточності та технічні огріхи [Загнітко]; некоректно й помилково по суті сказано; більше уваги слід було б приділити; у тексті дисертаційної роботи трапляються мовні помилки [Калашник]; декілька оцінок дисертантки /.../ викликають певні сумніви; викликає низку зауваг; варто чітко дотримуватися метамови опису; не зовсім зрозумілим в термінологічному сенсі є формулювання такої думки [Левченко]; такі висновки не є коректними; не достатньо глибоко виявлено; складно погодитися з такою думкою; бажано було б чіткіше зазначити позицію щодо матеріалу дослідження [Маленко]; доречно було б окремо проаналізувати засоби репрезентації мовних образів краси; варто було взяти до уваги; поза*

увагою залишено [Сологуб]; впадає в око неспівмірність структурних частин дисертації; помічено неповні бібліографічні дані (бракує посилання на том) [Стишов]; не чітко сформульовано; «губиться» теоретична новизна [Шевченко].

Оскільки сама процедура захисту є дискусією, у якій беруть участь досвідчені науковці, частотним явищем у тексті виступу опонента є постановка риторичних питань, які є засобом створення діалогічності. Питання, набуваючи дискурсивної ваги, уможливають комунікацію між ученими, провокують роздуми над проблемами, до яких апелює опонент. Так, Ф. С. Бацевич ставить питання дисертантці Т. Ф. Осіповій та науковій спільноті для більш детального й глибокого прояснення деяких положень: *Чому лінгвопрагматика, психолінгвістика та деякі інші сучасні напрями науки про мову кваліфікуються в роботі як «маргінальні»? Якщо йдеться про те, що вони перебувають на перетині різних наук, то це не маргінальність, а міждисциплінарність»* або *«Що таке «комунікативні образи»? У кого цей термін запозичений чи він створений авторкою?»*

О. О. Маленко звертається до риторичних питань для надання відгуків дискусійного характеру: *Більшість із наведених лексем становлять, як уже було зазначено, галичанізви, на чому наголошує й автор; однак чи всі вони є такими?»* або *«Тож можливо, йдеться не стільки про лексичну актуалізацію як мовно-комунікативне явище, скільки про активне використання територіально чи соціально маркованих лексичних засобів з певною художньою або іншою інтенційною метою?»* Подібні питання апіорі мають риторичний характер, тобто автор вживає речення, які граматично є питаннями, але семантично – твердженнями, які не потребують відповіді дисертанта, а додають експресивності мовленню, привертають увагу реципієнтів, надають більшої ваги наступним роздумам опонента.

Комунікація під час захисту може бути зреалізованою не тільки покликами опонента до того чи того прецедентного тексту або вислову, а й за допомогою постановки питань опонентом та відповідей здобувача, оскільки процедура захисту передбачає відповіді дисертанта на питання та зауваження, що були висловлені опонентом. Діалог між опонентом та дисертантом у такому випадку уможливлений текстотвірною діяльністю здобувача, результатом якої є текст дисертації, а дисертант, продовжуючи пізнавально-комунікативну діяльність, формує нове знання на основі старого.

Таким чином, відгук офіційного опонента про дисертацію виконує функцію оцінки опонованої роботи в загальному науковому дискурсі. Незважаючи на те, що відгук позначений певними формально-змістовими характеристиками, він вирізняється максимальним виявом особистісного начала мовної особистості мовознавця, оскільки опонент проявляє себе як суб'єкт когнітивно-комунікативної діяльності за допомогою спеціальних мовностилістичних засобів. Зважаючи на необхідність подальшого вивчення лінгвостилістичних особливостей вторинних жанрів мовознавчого дискурсу, що позначені певним виявом індивідуальної стилістики, меншим рівнем стандартизації, використанням полемічної форми викладу, вважаємо суголосними часові подальші дослідження означеної проблеми.

Список літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Довідник офіційного опонента: збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань експертизи дисертаційних досліджень / [упоряд. Ю. І. Церков ; за ред. Р. В. Бойка]. – 2-ге вид. випр. і доп. – К. : Толока, 2008. – 64 с.
3. Котюрова М. П. Стилистика научной речи : [учеб. пособие] / М. П. Котюрова. – Пермь : Перм. гос. ун-т, 2009. – 363 с.
4. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : [навч.-метод. посібник] / Ю. П. Сурмін. – К. : НАДУ, 2008. – 184 с.
5. Троянская Е. С. Полевая структура научного стиля и его жанровых разновидностей / Е. С. Троянская // Общие и частные проблемы функциональных стилей. – М., 1984. – С. 16–27.

Борисов В.А. Композиционно-стилистические особенности отзыва официального оппонента как научного жанра / В.А. Борисов // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 4, ч. 2. – С. 220–225.

В статье представлено описание композиционно-стилистических особенностей отзыва официального оппонента. Определены идиостилистические особенности авторского нарратива языковедов, проанализирована языковая объективация научной рецепции содержания диссертации оппонентом, изучены коммуникативные характеристики отзыва как жанра научного дискурса.

Ключевые слова: отзыв официального оппонента, структура отзыва, коммуникативные и стилистические особенности отзыва.

Borysov V. A. Compositional and stylistic features of the official opponent's review as a scientific genre / V. A. Borysov // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2012. – Vol. 25 (64), No 4, part 2. – P. 220–225.

The article deals with the description of compositional and stylistic features of the official opponent's review. Idiostylistic features of linguists' narrative are defined, lingual objectification of the scientific perception of the thesis by the opponent is analysed, communicative characteristics of the review as a genre of scientific discourse are studied.

Key words: official opponent's review, structure of the review, communicative and stylistic features of the review.

Поступила в редакцию 11.10.2012